CONSIDERAŢII PRIVIND CONSTITUIREA PARTIDULUI CONSERVATOR DIN ROMÂNIA

DE

V. RUSSU

Cercetarea vieţii politice a României de la constituirea statului naţional pînă la izbucnirea primei conflagraţii mondiale ar fi greu de întreprins fără studierea atentă a activităţii desfăşurate de cele două mari partide de guvernămînt, care, din anumite motive, au căpătat şi denumirea de „partidele istorice". Liberalii şi conservatorii, organizaţi în partide ce reprezentau, în linii mari, fireşte, interesele celor două clase dominante, au exercitat, fără îndoială, o influenţă notabilă asupra desfăşurării vieţii social-economice şi politice a României într-o perioadă de mari transformări, de schimbări structurale. Avînd în vedere doar aceste considerente, la care s-ar putea adăuga multe altele, apare oarecum surprinzătoare slaba preocupare a istoriografiei noastre în ceea ce priveşte lămurirea locului şi rolului partidelor menţionate în procesul dezvoltării României moderne. Aşa, spre exemplu, de la cunoscuta lucrare, datorată lui A. D. Xenopol, *Istoria partidelor politice în România*, apărută la Bucureşti, în 1910, nu mai putem înregistra vreo altă încercare notabilă referitoare la activitatea desfăşurată de liberali şi conservatori pînă la primul război mondial. Referiri la activitatea celor două partide s-au făcut, totuşi, într-un şir de lucrări generale [1], monografii închinate anumitor personalităţi [2],

---

[1] Frédéric Damé, *Histoire de la Roumanie contemporaine*, Paris, 1900; Titu Maiorescu, *Istoria contemporană a României*, Bucureşti, 1925; N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. X, Bucureşti, 1939; *Istoria României*, IV, Ed. Acad., Bucureşti, 1964.

[2] Christodul Suliotis, *Nicolae Blaremberg. Omul şi faptele lui*, Brăila, 1894; Emil Ioachimovici, *O pagină din istoria politică a ţării. Manolache Kostache Epureanu*, Bucureşti, 1913; C. Gane, *P. P. Carp şi locul său în istoria politică a ţării*, vol. I-II, Bucureşti, 1937; E. Lovinescu, *T. Maiorescu*, vol. I-II, Bucureşti, 1940; Constant Răutu, *Ion C. Brătianu. Omul. Timpurile. Opera (1821—1891)*, Turnu Severin, 1940. Idem, *Eugeniu Carada. Omul şi opera (1836—*

studii [3], sau conferinţe ocazionale. Chiar la o analiză sumară a acestei literaturi se poate constata o caracteristică, şi anume, preferinţa manifestată de autori faţă de anumite personalităţi, cum ar fi, I. C. Brătianu, C. A. Rosetti, Eugeniu Carada, T. Maiorescu sau, fapt ce merită, de asemenea, a fi relevat, restrîngerea cercetării doar la momentele spectaculoase din activitatea fruntaşilor celor două partide. Ca urmare a acestui fapt, o istorie, în sensul propriu al cuvîntului, care să cuprindă toate laturile, toate verigile activităţii celor două partide de guvernămînt, nu avem pînă la ora actuală.

Mai mult decît atît, în ceea ce priveşte partidul conservator, care ne interesează în mod deosebit, se cuvine să subliniem că, acesta, în comparaţie cu liberalii, s-a bucurat de mai puţină atenţie din partea cercetătorilor. O excepţie de la această regulă s-a făcut doar în legătură cu o fracţiune a partidului conservator, cu gruparea junimistă, care, cel puţin în privinţa conducătorilor, a stîrnit un interes destul de mare pentru literaţi, istorici, sociologi sau filozofi. De fapt, numeroşi cercetători au fost atraşi de activitatea şi personalitatea lui T. Maiorescu, ceea ce, implicit, i-a obligat să facă referiri şi la cei ce au intrat în istorie ca fondatori ai „Junimii". Abia în ultimii ani, prin eforturile făcute de Z. Ornea sau Dan Mănucă, au început să se extindă cercetările asupra membrilor societăţii ieşene şi a ideologiei promovate de reprezentanţii ei [4]. Dintre ceilalţi fruntaşi conservatori, care au jucat un rol însemnat în fondarea ideologiei şi partidului, doar N. Blaremberg şi M. Kostache Epureanu s-au bucurat de atenţia unor admiratori, dar lucrările ce le-au fost consacrate se află la un nivel atît de scăzut încît aproape nu pot fi utilizate de cercetătorii istoriei moderne [5]. Pentru alte personalităţi de marcă, cum ar fi, B. Catargiu, V. Boerescu, Al. Lahovari, al căror rol nu poate fi neglijat atunci cînd se studiază istoria partidului conservator, investigaţiile sînt reduse doar la prefeţele ce le însoţesc volumele selective de discursuri parlamentare [6].

Istoria partidului conservator, concepută în ansamblul ei, este încă foarte puţin studiată în literatura noastră de specialitate. De aceea, oricît ar părea de ciudat, acest partid, deşi încadrat în categoria celor

1910), Craiova, 1940 ; Radu Dragnea, *Mihail Kogălniceanu*, Bucureşti, 1926 ; Virgil Ionescu, *Mihail Kogălniceanu. Contribuţii la cunoaşterea vieţii, activităţii şi concepţiilor sale*, Ed. şt., Bucureşti, 1965 ; Vasile Netea, *C. A. Rosetti*, Ed. şt. Bucureşti, 1965 ; Marin Bucur, *C. A. Rosetti*, Bucuretşi, 1970 ; D. Păcurariu, *Ion Ghica*, Bucureşti, 1965.

[3] P. Cîncea, *Formarea opoziţiei unite şi acţiunile sale în februarie-martie 1888*, în *Studii şi materiale de istorie modernă*, vol. III, Bucureşti, 1963 ; Traian Lungu, *Viaţa politică în România la sfîrşitul secolului al XIX-lea (1888—1899)*, Bucureşti, 1967.

[4] Z. Ornea, *Junimismul*, Bucureşti, 1966 ; Dan Mănucă, *Scriitori junimişti*, Iaşi, 1971.

[5] Christodul Suliotis, *op. cit.;* Emil Ioachimovici, *op. cit.*

[6] *Discursurile lui Barbu Katargiu (1859 — 8 iunie 1862)*, publicate de Anghel Demetriescu, Bucureşti, 1886.

denumite istorice şi pomenit atît de des în lucrările de istorie modernă şi contemporană, nu-şi are încă bine precizată nici măcar data constituirii. Lucrurile nu stau prea strălucit nici în ceea ce priveşte ideologia, structura sau activitatea partidului.

Explicaţiile acestei situaţii nu sînt prea greu de găsit. În secolul al XIX-lea sau la începutul veacului nostru, elaborarea unei istorii a partidului conservator era dificilă, deoarece o parte a conducătorilor se mai aflau în viaţă, iar arhivele personale ale celor ce au trecut în lumea de unde nu se întoarce nici un muritor, nu puteau fi încă explorate de cercetători. În plus, moartea firească a acestui partid, dispărut la sfîrşitul primului război mondial de pe arena istoriei, unde nu-şi mai găsea nici locul nici rostul, i-a făcut pe istoricii şi sociologii perioadei interbelice să înregistreze cazul fără a-i cerceta prea mult biografia. Atenţia era îndreptată, cu precădere, spre liberali, care s-au dovedit suficient de puternici pentru a rezista consecinţelor războiului sau spre alte forţe ce se manifestau tot mai activ pe arena politică. După 1944, noua noastră literatură s-a orientat, cu precădere, către studierea mişcărilor sociale şi a dezvoltării economice a României. De asemenea, s-au făcut investigaţii serioase asupra principalelor momente din lupta de eliberare naţională, spre a se putea realiza o largă acţiune de valorificare a tradiţiilor progresiste ale istoriei poporului român. Pentru o mai bună înţelegere a istoriei moderne a României este necesară studierea tuturor claselor şi categoriilor sociale spre a se putea întregi tabloul confruntărilor, luptelor, care au determinat nu numai un anumit raport de forţe, ci şi calea de dezvoltare a ţării vreme de peste jumătate de secol.

Pornind de la aceste consideraţii, la care s-ar putea adăuga şi altele, socotim necesară întreprinderea unor cercetări serioase asupra constituirii, ideologiei şi activităţii partidului conservator, care a reprezentat şi apărat, pînă la primul război mondial, interesele economice şi politice ale moşierimii, una din clasele dominante, ce a deţinut poziţii din cele mai însemnate în cadrul societăţii româneşti pînă la începutul epocii contemporane. Fireşte, o asemenea cercetare nu poate fi întreprinsă într-o comunicare, ci doar într-un studiu de mare întindere, mai precis într-o lucrare cu caracter monografic. De aceea, în limitele îngăduite de prezenta lucrare, ne-am propus un obiectiv mult mai restrîns, şi anume, precizarea datei constituirii partidului, definirea sensului ideologiei conservatoare şi stabilirea locului ocupat de junimişti în cadrul activităţii teoretice şi practice desfăşurate de conservatori pînă la 1871. Abordarea acestor laturi ale problemei ni se pare necesară pentru lămurirea cauzelor şi împrejurărilor ce au dus la apariţia partidului moşierimii sau pentru eliminarea deficienţelor şi confuziilor ce mai persistă în literatura noastră de specialitate în legătură cu ideologia conservatoare.

Pentru cercetătorul istoriei moderne a României apare oarecum stranie incertitudinea ce domneşte în legătură cu data constituirii unuia

din principalele noastre partide de guvernămînt. A. D. Xenopol, spre exemplu, deşi caută originea partidelor politice încă în perioada medievală, acceptă, totuşi, faptul că adevărata delimitare între liberali şi conservatori a putut surveni numai după mişcarea revoluţionară de la 1821, adică atunci cînd boierimea s-a divizat în două tabere, ca urmare a deosebirilor de vederi existente în problema organizării interne a statului [7]. Un alt cercetător al problemei, şi anume, C. Gane, adversar declarat al teoriilor susţinute de Xenopol, consideră anul 1857 drept adevăratul punct de plecare pentru formarea partidelor politice din România. Numai atunci, după opinia cunoscutului biograf al lui P. P. Carp, poate fi stabilit „începutul durerilor facerii" partidelor politice de la noi, iar naşterea acestora ar fi „ţinut vreo şase săptămîni, în timpul unor vijelioase zile de toamnă" [8]. Alţi autori, cum ar fi F. Damé [9] sau T. Maiorescu [10], utilizează frecvent, pentru perioada ce a urmat constituirii statului naţional, termenul de partid conservator, dar nu fac nici o precizare în legătură cu problema pusă de noi în discuţie. Nici în noua noastră istoriografie lucrurile nu stau mai bine din acest punct de vedere. Aşa, spre exemplu, în volumul al IV-lea din tratatul de *Istoria României*, existenţa partidului conservator este acceptată ca fapt împlinit în preajma războiului de independenţă, fără a se încerca stabilirea momentului constituirii sale.

Precizarea datei înfiinţării partidului conservator prezintă, într-adevăr, un anumit grad de dificultate. De regulă, prin partid înţelegem organizaţia politică a unei clase sau a unui grup social, organizaţie care ia naştere în anumite momente istoriceşte vitale pentru forţele ce le reprezintă [11]. În afară însă de aceste premise cu caracter teoretic, pentru stabilirea datei înfiinţării unui partid se au în vedere şi alte elemente, cum ar fi, şedinţa de constituire, statutul, programul şi organul oficios de presă. Judecînd lucrurile numai după aceste criterii, care sînt, totuşi, de mare importanţă, ar fi foarte greu să găsim o dată precisă pentru a stabili momentul constituirii partidului conservator din România. Astfel, dacă programe şi organe de presă conservatoare întîlnim la 1860, 1866, 1867 şi 1868, nu putem spune acelaşi lucru, cel puţin în stadiul actual al cercetărilor, în legătură cu statutele ori şedinţele de constituire. Avînd în vedere specificul situaţiei nu este greu de explicat de ce aproape nici un cercetător nu a încercat să elucideze această problemă, care, de altfel, după criteriile clasice nici nu poate fi soluţionată în mod satisfăcător. Partidul conservator din România are un specific ce nu poate fi neglijat de cercetători, iar constituirea lui a avut loc în

---

7 A. D. Xenopol, *op. cit.* p. 76—78.
8 C. Gane, *op. cit.*, p. 27, 43—44.
9 F. Damé, *op. cit.*, p. 231—233.
10 T. Maiorescu, *op. cit.*
11 Antonio Gramsci, *Opere alese*, Bucureşti, 1969, p. 151, 153, 172.

momentul unei dramatice confruntări dintre principalele forțe social-politice interne, ceea ce a impus unirea grupărilor moșierești dar nu a permis respectarea tuturor regulilor ce se au în vedere la închegarea organizației politice a unei clase. Acest moment, după opinia noastră, nu poate fi stabilit decît în 1871, adică atunci cînd România s-a aflat în pragul unei revoluții. Ipoteza noastră, cel puțin la prima vedere, ar putea apărea oarecum surprinzătoare. O să încercăm, totuși, să aducem anumite argumente de natură să o facă cel puțin plauzibilă.

Geneza partidului conservator trebuie căutată, credem noi, în timpul domniei lui Al. I. Cuza, adică atunci cînd a început, pe plan practic, îndîrjita bătălie dintre burghezie și moșierime în legătură cu problema fundamentală a epocii, și anume, făurirea bazelor României moderne. În această luptă, unde duelurile oratorice s-au împletit cu mișcări de stradă, răscoale țărănești, dizolvări de Adunări elective, care au culminat cu o lovitură de stat, moșierimea se afla în situația specială a unei clase în defensivă, a unei clase ce se apăra, ce se lupta prin toate mijloacele posibile, pentru a supraviețui în fața asalturilor repetate ale noilor forțe social-politice, care urmăreau să introducă prefaceri structurale în societatea românească. Înnoirile preconizate de reprezentanții burgheziei, clasa ce se considera singura îndreptățită să conducă destinele țării în noile condiții istorice, trebuiau, cel puțin pe plan teoretic, să pună capăt dominației politice a moșierimii. În împrejurările istorice de atunci burghezia nu putea ajunge la desființarea moșierimii, deoarece nici condițiile interne nici conjunctura internațională nu erau propice pentru înfăptuirea unui act ce ar fi avut consecințe însemnate pentru dezvoltarea ulterioară a țării noastre. Moșierimea deținea încă, în acea perioadă, importante poziții economice și politice, ceea ce i-a permis, multă vreme, să reziste asalturilor burgheziei, clasa ce lupta pentru a se realiza. Transformarea însă în sens burghez a societății românești urma să se facă, în mod firesc, în dauna pozițiilor politice și economice deținute de moșierime, ceea ce a determinat-o pe aceasta să se organizeze spre a putea lupta cu mai multă eficiență împotriva introducerii reformelor. Lupta împotriva înnoirilor s-a dus pe planuri multiple și de aceea în analiza ei trebuie să ținem seama, atît de acțiunile desfășurate pe plan practic, cît și de manifestările de natură teoretică, exprimate în ceea ce numim, de regulă, ideologia conservatoare.

De fapt, cele două laturi caracterizante pentru lupta dusă de conservatori împotriva reformelor burgheze se îmbină în mod organic, între ele nu există ziduri despărțitoare ; din rațiuni de natură metodologică se impune însă să le discutăm separat. Analiza tezelor de bază ale ideologiei conservatoare ni se pare necesară pentru a putea reliefa mai pregnant sensul opoziției moșierimii față de organizarea României moderne. În același timp, din analiza ideologiei conservatoare, se pot desprinde anumite elemente de natură să faciliteze înțelegerea cauzelor,

care au dus, în cele din urmă, la unirea grupărilor politice ale moșierimii într-un singur partid. Ideologia conservatoare reflectă ca într-o oglindă interesele în numele cărora moșierimea s-a ridicat la luptă și exprimă, în același timp, cu o inegalabilă preciziune, direcția pe care reprezentanții vechii clase dominante voiau să o imprime dezvoltării României moderne. Analizînd tezele de bază ale ideologiei conservatoare vom putea înțelege cu mai multă ușurință de ce moșierimea era o clasă *ce se apăra* și *ce anume voia să apere* pentru a-și putea păstra, în continuare, rolul conducător în cadrul statului.

Fundamentarea ideologiei conservatoare a avut loc într-o perioadă de adînci și hotărîtoare transformări pentru direcția de dezvoltare a României. Ea s-a dezvoltat, practic, paralel cu procesul de organizare treptată a moșierimii, adică, în perioada cuprinsă între 1859—1871, cînd a avut loc în România înfruntarea hotărîtoare dintre vechi și nou. Firește, avînd în vedere punctul nostru de plecare, ni s-ar putea reproșa, oricînd, faptul că unele teze fundamentale ale ideologiei conservatoare aveau o largă circulație înainte de 1859. Totodată, se poate demonstra, fără a știrbi cu nimic din adevărul istoric, faptul că disputa dintre burghezie și moșierime, în ceea ce privește problema puterii și a reorganizării societății, datează cu mult înainte de constituirea statului național. Într-adevăr, argumentele de această natură pot părea irefutabile, iar construcția noastră teoretică, în comparație cu ele, extrem de labilă. Analizînd lucrurile de la 1859 nu ne-am gîndit nici un moment să negăm tradițiile anterioare ale luptei dintre burghezie și boierime și nici să trecem sub tăcere impresionanta dispută ideologică ce a avut loc între reprezentanții celor două clase în anii ce au urmat revoluției de la 1848. Adoptînd anul 1859 drept punct de plecare al analizei noastre nu am intenționat decît să sugerăm faptul că Unirea a deschis drum larg reformelor burgheze ceea ce a silit moșierimea, care își vedea treptat știrbite pozițiile economice și politice, să se organizeze spre a se putea apăra cu mai multă eficiență. În plus, tocmai în această perioadă ideologia conservatoare își lărgește sfera și îmbrățișează un cerc mult mai larg de probleme în comparație cu deceniile anterioare. Conflictul a început cu mult înainte ; acum, însă, pe toate planurile, s-a trecut la punerea în aplicare a unor reforme ce fuseseră enunțate doar teoretic în perioada precedentă. De aceea, acum era și firesc să înceapă procesul delimitării grupărilor politice, care au stat la baza viitoarelor partide de guvernămînt.

Ideologia conservatoare reflectă cît se poate de clar tendința moșierimii de a se apăra și de a-și legitima dreptul istoric în ceea ce privește participarea exclusivă la conducerea statului. De aceea, nu întîmplător teza referitoare la rolul și misiunea istorică a moșierimii a ocupat un loc extrem de important în cadrul ideologiei conservatoare. Astfel, boierimea, în concepția teoreticienilor conservatori, între care un rol de

seamă i-a revenit lui B. Catargiu, era considerată drept singura clasă ce-şi cîştigase suficiente merite istorice spre a putea revendica, în continuare, dreptul de a conduce ţara şi în noile împrejurări. Considerîndu-se drept păstrătoare a tradiţiilor şi reprezentantă autentică a specificului naţional [12], boierimea încerca să se erijeze în singura forţă socială capabilă să imprime statului o dezvoltare corespunzătoare cu tradiţiile, interesele şi spiritul poporului, cu care, în pofida realităţii, reprezentanţii acestei clase încercau să se identifice. Pornind de la aceste premise, al căror substrat nu este greu de surprins, conservatorii se considerau nu numai adevăraţii reprezentanţi ai intereselor naţionale, dar şi singurii oameni capabili să le înţeleagă şi să le apere, atît faţă de străini, cît şi faţă de acele grupări ce urmăreau încălcarea tradiţiilor prin imitarea unor instituţii ce nu aveau nimic de-a face cu realităţile româneşti [13]. Pentru teoreticienii conservatori, spre exemplu, liberalii, cei de orientare radicală mai ales, nu reprezentau altceva decît grupuri minuscule, fără trecut şi viitor, care încercau să cîştige un oarecare ascendent prin profesarea unor idei străine ce nu aveau nimic comun cu adevăratele interese ale statului [14].

Încercarea de justificare a dreptului la păstrarea dominaţiei politice nu-şi găsea temeiul numai în argumentele de natură istorică. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, conservatorii, care nu au rămas complet surzi la cerinţele veacului, erau conştienţi de faptul că simpla invocare a trecutului era insuficientă pentru a le asigura ascendentul într-o societate ce căpătase o structură care nu avea nimic de-a face cu feudalismul. De aceea, alături de ideile menţionate pînă acum s-a pus în circulaţie şi teza potrivit căreia moşierimea constituia singura clasă socială de unde se puteau recruta elementele conducătoare, care să întrunească toate condiţiile necesare unui adevărat om de stat. Numai reprezentanţii acestei clase, datorită culturii şi averii de care dispuneau, ar fi putut, chipurile, să se ridice deasupra intereselor meschine de ordin material fiind capabili, în acelaşi timp, să-şi consacre întreaga energie şi capacitate binelui public [15]. Necesitatea unei elite, care să deţină, în exclusivitate, frînele conducerii, a fost pe larg discutată în presa conservatoare de pînă la 1871. Rolul ei a fost atît de mult exagerat încît reprezentanţii conservatorilor nu au ezitat să identifice această categorie chiar cu naţiunea. „Naţiunea sîntem noi, pretindea P. P. Carp, în şedinţa Adunării deputaţilor din 26 aprilie 1868, reprezentanţii ei ; niciodată, sublinia acelaşi, eu nu voi zice că naţiunea va să zică acele mase

---

[12] *Discursurile lui Barbu Katargiu (1859 — 8 iunie 1862)*, Bucureşti, 1886, p. 105—110, 128—129.

[13] *Ibidem*, p. 129—130.

[14] „Terra", I, nr. 3 din 10 noiembrie 1867, p. 10 ; Ibidem, nr. 5 din 14 noiembrie 1867, p. 19 ; Ibidem, nr. 36 din 24 februarie 1868, p. 165.

[15] *Discursurile lui Barbu Katargiu*, p. LXXXVII—XC.

strînse pe uliţe, care din nenorocirea lor au fost silite să rămîie mai pe jos de aceea care reprezintă omenirea în adevărata sa mărire“ [16].

Din această teorie asupra omului de stat bogat, cult şi dezinteresat se desprind, în mod firesc, concepţiile referitoare la dreptul de vot sau la calităţile necesare acelor persoane ce urmau să reprezinte „ţara“ în cadrul parlamentului. Aceste preocupări sînt întru totul explicabile dacă avem în vedere importanţa ce se acorda mijloacelor prin care o clasă socială, într-o epocă dată, poate să participe la viaţa politică şi să exercite, în acest fel, o influenţă mai mult sau mai puţin notabilă asupra conducerii statului. În societăţile moderne sau în curs de modernizare, cum era cazul României deceniilor VI—VII ale secolului al XIX-lea participarea la viaţa politică are o importanţă sporită, dacă ţinem seama de faptul că prezenţa unei anumite clase la conducere poate avea o influenţă substanţială asupra direcţiilor de dezvoltare ale ţării. Ca urmare a acestui fapt, nu este de loc surprinzătoare preocuparea teoreticienilor conservatori de a da dreptului de vot o interpretare corespunzătoare intereselor de clasă ale moşierimii. Astfel, din capul locului, ideea votului universal a întîmpinat opoziţia categorică a conservatorilor pentru care, după cum scria N. Blaremberg, „sufragiul universal părăsit la el însuşi este anarhia, disciplinat este despotismul, în mîna străinilor el poate fi anexiunea“ [17]. La prima vedere, se recunoştea faptul că votul era un drept natural, dar la exercitarea lui nu puteau fi acceptaţi, după cum sublinia acelaşi teoretician conservator, „decît acei ce au ajuns acel grad de inteligenţă şi de maturitate ce... pot chezăşui o bună şi sinceră alegere“, pentru a nu se da nici o posibilitate gloatelor „să copleşească şi să înece inteligenţa unei naţiuni“ [18]. Pentru a se asigura preponderenţa acestei „inteligenţe“, noţiune în spatele căreia nu este greu de ghicit cine se ascundea, conservatorii considerau absolut necesară utilizarea şi la noi a principiului potrivit căruia urmau „a se cîntări voturile în loc de a se număra“ [19].

Din acest punct de vedere, ideală a fost considerată legea electorală anexată Convenţiei de la Paris, lege care asigura, în Adunările elective, o preponderenţă clară şi categorică a reprezentanţilor moşierimii [20]. Apărarea acestei legiuiri, care îi asigura monopolul politic, a constituit una din preocupările de bază ale moşierimii, atît pe plan teoretic, cît şi pe planul practicii. Conservatorii, conştienţi de importanţa ce o avea pentru ei legea electorală din 1858, au refuzat, cu îndîrjire, orice concesie în acest domeniu dîndu-şi seama că lărgirea dreptului de vot ar echivala, după cum sublinia, la timpul său, Xenopol, cu

[16] P. P. Carp, *Discursuri (1868—1888)*, vol. I, p. 10.
[17] „Dezbaterile“, I, nr. 45 din 17 iunie 1866, p. 178—179.
[18] Ibidem.
[19] „Térra“, II, nr. 4 din 9 ianuarie 1868, p. 13.
[20] A. D. Xenopol, *op. cit.*

sinuciderea lor politică [21]. Lupta în jurul problemei electorale, parte integrantă a unui conflict mai adînc, ce avea la bază disputa în legătură cu organizarea României moderne, a fost mai mult decît îndîrjită în epocă şi ea reflecta, cu claritate, deosebiri pronunţate de vederi şi interese între reprezentanţii burgheziei şi moşierimii. Menţinerea legii electorale din 1858, „stîlpul pe care trebuie să ne rezimăm", cum sublinia Barbu Catargiu [22], n-a fost posibilă deoarece prin lovitura de stat de la 2 Mai 1864 Convenţia de la Paris a fost desfiinţată şi odată cu dispariţia ei a încetat şi monopolul politic al moşierimii [23].

La 1864, în urma loviturii de stat, conservatorii au suferit una din cele mai serioase înfrîngeri politice, ceea ce i-a determinat, în noile condiţii, să recurgă la alte argumente pentru a putea justifica pretenţiile moşierimii în ceea ce priveşte păstrarea unui loc preponderent în conducerea statului. Această preocupare a ieşit pregnant în evidenţă cu prilejul dezbaterilor purtate în jurul Constituţiei de la 1866. Experienţa ultimilor ani de domnie ai lui Cuza i-a făcut pe conservatori să acorde o atenţie sporită sistemului electoral şi organizării puterilor în cadrul statului. Preocuparea este explicabilă dacă ţinem seama de faptul că, după 1864, participarea burgheziei la conducerea statului devenise o realitate ce nu mai putea fi nici contestată nici împiedicată. Convenţia de la Paris, datorită censului foarte ridicat, n-a îngăduit decît vîrfurilor burgheziei să participe la viaţa politică, dar legea de la 1864 a produs o schimbare substanţială în raportul de forţe dintre cele două clase dominante. Ca urmare a acestui fapt, strădaniile reprezentanţilor moşierimii au fost canalizate în direcţia găsirii unor mijloace de natură să limiteze accesul la viaţa politică a grupărilor liberale, care reprezentau, în linii mari, interesele burgheziei. În aceste preocupări îşi găseşte izvorul teza referitoare la necesitatea împărţirii colegiilor electorale pe categorii de alegători spre a se putea preîntîmpina, după cum susţinea conservatorul Aristid Pascal, „paralizarea sau anihilarea voturilor claselor inteligente şi cultivate" de „voturile unei mulţimi ignorante" [24]. Invocînd gradul de cultură al maselor populare, care nu le permitea acestora să înţeleagă drepturile politice şi libertăţile publice [25], conservatorii, la 1866, au depus eforturi serioase pentru a-şi impune punctul de vedere în legătură cu împărţirea alegătorilor ce urmau să desemneze membrii Adunării deputaţilor în patru colegii electorale [26].

---

[21] *Ibidem.*
[22] *Discursurile lui Barbu Katargiu,* p. 124.
[23] *Istoria României,* IV, p. 371.
[24] „Monitorul oficial", nr. 131 din 17/29 iunie 1866, p. 587.
[25] **Ibidem, nr. 141 din 29 iunie/10 iulie 1866, p. 634.**
[26] V. Russu, *Frămîntări politice în perioada instaurării regimului burghezo-moşieresc (martie—iunie 1866),* în „An. şt. ale Univ. „Al. I. Cuza" din Iaşi", tom. XIII, 1967, p. 126—127.

Semnificativ este faptul că unii deputaţi conservatori, cum ar fi Manolache Kostache Epureanu, nu erau de acord nici cu cele patru colegii electorale, pronunţîndu-se pentru sistemul stabilit prin Convenţia de la Paris [27]. Se exprima, în acest fel, un regret tardiv faţă de privilegiile pierdute de moşierime în urma reformelor introduse de Al. I. Cuza. Regretul era cu atît mai mare cu cît, după cum recunoştea N. Blaremberg, colegiile electorale au fost admise pentru că „nu am voit să atingem drepturi dobîndite“ [28].

Succesul obţinut la 1866, prin stabilirea sistemului electoral şi impunerea instituţiei senatului, nu i-a satisfăcut, totuşi, deplin, pe conservatori, deoarece în anumite împrejurări grupările liberale puteau să-şi asigure, cu ajutorul administraţiei, majorităţi parlamentare necesare pentru realizarea programului lor de politică internă şi externă. De aici şi unele teze conservatoare în legătură cu ponderea pe care trebuiau să o aibă diferitele grupări politice în conducerea statului. Astfel, potrivit acestor teorii, pentru a se asigura dezvoltarea normală a statului conservatorii trebuiau să aibă asigurată întotdeauna preponderenţa în viaţa politică, în timp ce grupărilor liberale nu li se accepta decît un rol secundar, de natură să le îngăduie acestora întreprinderea unor acţiuni opoziţioniste menite să impulsioneze activitatea guvernului şi a majorităţilor din corpurile legiuitoare. Aşa, spre exemplu, ziarul „Ordinea“, unul din cele mai importante organe de presă conservatoare, căutînd să demonstreze necesitatea rolului conducător al reprezentanţilor moşierimii încerca să acrediteze teza potrivit căreia gruparea liberal-radicală, care s-a dovedit cea mai activă şi insistentă în lupta pentru continuarea operei de reforme iniţiată în timpul domniei lui Al. I. Cuza, trebuia să „fie în minoritate atît în ţară cît şi în corpurile legiuitoare“, deoarece „fiind în majoritate şi preponderentă ni se pare fatalmente predispusă de a schimba tendinţele şi spiritul oricării instituţii, de orice natură ar fi“. În schimb, aprecia acelaşi ziar, „partidul oamenilor grupaţi împrejurul principiilor de conservaţie trebuie din contră a fi preponderent şi în majoritate atît în ţară, cît şi în corpurile legiuitoare“ [29].

Încercările de justificare teoretică a necesităţii preponderenţei conservatorilor în conducerea statului nu se datora unor factori ce ţineau doar de ambiţiile personale sau setea de putere. Este vorba de ceva mai mult, şi anume, de interese bine definite de clasă. Deţinerea conducerii era socotită necesară pentru a se putea impune o anumită direcţie dez-

---

[27] „Monitorul oficial“, nr. 141 din 29 iunie/10 iulie 1866, p. 635.

[28] Ibidem, p. 634.

[29] „Ordinea“, I, nr. 22 din 6 octombrie 1866, p. 86; La rîndul său, ziarul „Térra“, organul de presă al „Junei drepte“, susţinea că „dacă partidul conservator nu există, ar trebui să se inventeze, căci o societate unde ideile ce el reprezintă ar fi izgonite ar fi destinată fatal a peri şi aceasta e aceea ce îl deosebeşte de partidul demagogic care nu numai nu e de nici o utilitate, dar încă e un morb al societăţii“. „Térra“, II, nr. 19 din 30 ianuarie 1868, p. 87.

voltării țării, direcție care să concorde în primul rînd cu interesele moșierimii, clasa ce se simțea amenințată de intensificarea dezvoltării României pe drumul capitalismului. Faptul ne este confirmat, între altele, de locul important pe care îl ocupă în ideologia conservatoare teoriile referitoare la progres și la limitele îngăduite pentru dezvoltarea României moderne. Conservatorii din România, datorită specificului clasei pe care o reprezentau, nu au fost ostili oricăror transformări, nu au fost complet refractari față de anumite înnoiri [30], dar ei s-au opus, din capul locului, unui ritm rapid de modernizare a statului, așa cum o cereau nevoile interne și externe [31].

Pornind de la premisa că „progresul nu este decît suma conservată a tuturor adevăratelor progrese trecute și sporirea lor pe viitor“ [32], conservatorii, încă de la începuturile domniei lui Cuza, s-au opus transformărilor bruște, așa-numitului progres în salturi [33]. Acceptînd anumite schimbări, ca pe „o dureroasă fază socială“, conservatorii s-au străduit să le limiteze doar la un șir de măsuri de natură să adapteze regimul regulamentar la noile cerințe apărute după constituirea statului național. „Trecutul, ca lege a puterii, se susținea în articolul program al „Conservatorului progresist“, nu se poate șterge și nu numai nu trebuie să ne silim a-l uita, ci din contra, datori sîntem a-l avea necontenit înaintea noastră, ca să urmăm faptele cele bune și să ne ferim de cele rele sub neînșelătoarea experiență a rezultatelor lor. Din trecut, se susținea în continuare, s-a născut prezentul, și din prezent se va naște viitorul; însă în lanțul omenirii, fericită și binemeritată mai cu prinos va fi generațiunea care va lăsa la generația ce o succede, un odor mai prețios și mai solid ca să-i înlesnească mai mult greoaia cale a progresului, și aceasta ar fi singura nobilă ambiție ce ar trebui să ne insufle pe toți“ [34].

Reformele, pretindeau adepții teoriei conservatoare, trebuiau introduse gradat, cu multă prudență, spre a se respecta tradițiile și gradul de cultură al poporului [35]. Prefacerile bruște, ruperea legăturilor cu trecutul prin introducerea unor reforme ce nu constituiau o dezvoltare

---

30 A. D. Xenopol, *op. cit.*

31 *Discursurile lui Barbu Katargiu*, p. 124, 192.

32 „Conservatorul progresist“, I, nr. 1 din 29 decembrie 1859, p. 1.

33 Referindu-se la poziția conservatorilor față de ritmul de dezvoltare al țării Barbu Catargiu declara, în ședința Adunării elective din 26 mai 1860, următoarele: „Știți bine că nu sîntem noi cari am fost acuzați că voim să mergem cu mașina cu aburi, prin urmare nu putem fi acuzați astăzi că susținem niște progrese prea precipitate“. *Discursurile lui Barbu Katargiu*, p. 197. Ideea a fost reluată în 1862, cînd B. Catargiu a căutat să demonstreze faptul că deosebirea dintre liberali și conservatori consta în aceea că „unii voiesc să meargă mai repede și alții cred că, precum zice italianul, *chi va piano va sono*“. *Ibidem*, p. 437; *Mémoires du prince Nicolas Soutzo grand logophète de Moldavie, 1798—1871*, Vienne, 1899, p. 339; „Térra“, II, nr. 19 din 30 ianuarie 1868, p. 87.

34 „Conservatorul progresist“, I, nr. 1 din 29 decembrie 1859, p. 1.

35 *Discursurile lui Barbu Katargiu*, p. 124.

organică a instituțiilor anterioare, nu puteau produce decît efecte nenorocite și răsturnări periculoase pentru însăși existența statului [36]. Conservatorii, adversari declarați ai unui ritm rapid de dezvoltare a societății, se arătau ostili „arderii etapelor" pretinzînd că românii nu puteau ajunge la progres și civilizație decît refăcînd pas cu pas drumul străbătut de popoarele socotite avansate pentru acea perioadă [37]. „Tot ce s-ar face în afara acestei condiții, susținea prințul N. Șuțu, reprezintă un edificiu fără fundament, care nu ar avea nici o șansă de consolidare" [38].

Preocupați, cu precădere de apărarea unor interese ce le erau proprii, conservatorii se arătau ostili receptării experienței altor popoare, a celui francez în speță, încercînd, sub pretextul necesității apărării specificului național [39], să imprime un ritm extrem de lent dezvoltării țării pe drumul unui progres conceput în sensul creșterii organice a instituțiilor anterioare [40]. Baza legală de la care se pornea în justificarea limitelor ce urmau să fie impuse dezvoltării statului național român era Convenția de la Paris. „Convenția, susținea Barbu Catargiu, într-un discurs rostit în ședința Adunării elective muntene din 27 iunie 1859, ne prevede niște hotare peste care nu putem trece... Convenția, continua fruntașul conservator, e destul de înțeleaptă căci a prevăzut că, pentru ca să se organizeze o nație îi trebuie timp și sînge rece și în a sa înțelepciune ea ne-a prescris cum avem a proceda în lucrările noastre" [41]. Pledoaria în favoarea Convenției de la Paris nu era întîmplătoare. Acest act cu caracter internațional, impus dinafară, întrunea sufragiile conservatorilor pentru că le asigura puterea politică, și, în același timp, nu îngăduia o dezvoltare normală a statului român pe calea progresului. Apărarea Convenției echivala, în ultimă instanță, cu apărarea căii pe care conservatorii voiau să o impună pentru dezvoltarea țării ; menținerea boierimii la conducere, ritm lent al procesului de modernizare, reforme moderate, menite doar să îmbunătățească instituțiile existente.

O asemenea cale de dezvoltare era însă incompatibilă cu interesele interne și externe ale tînărului stat național român care, pentru a exista, avea nevoie stringentă de înfăptuirea rapidă a unui șir de reforme în toate domeniile de activitate. Aceasta era singura cale pentru consolidarea Unirii și contracararea acțiunilor acelor puteri garante ce nu erau deloc interesate în dezvoltarea și consolidarea unui stat născut împotriva voinței lor. Or, înfăptuirea acestor obiective, menite să răspundă

[36] „Ordinea", I, nr. 1 din 18/30 august 1866 ; Ibidem, nr. 30 din 6 noiembrie 1866

[37] *Mémoires du prince Nicolas Soutzo*, p. 339.

[38] *Ibidem*, p. 340.

[39] *Ibidem*, p. 339—340.

[40] „Conservatorul progresist", I, nr. 3 din 12 ianuarie 1860, p. 10.

[41] *Discursurile lui Barbu Katargiu*, p. 124.

unor necesităţi vitale, nu era posibilă în limitele înguste stabilite de Convenţia de la Paris, care reprezenta mai mult o piedică decît un punct de plecare pentru dezvoltarea normală a statului român. De aceea, nu este întîmplător faptul că întreaga domnie a lui Cuza se caracterizează printr-o continuă şi perseverentă luptă împotriva chingilor impuse dezvoltării statului român prin Convenţia de la Paris şi regimul de garanţie colectivă al marilor puteri [42].

Procesul de făurire a bazelor României moderne nu s-a desfăşurat însă nici în limitele impuse de Convenţia de la Paris nici în sensul dorit de conservatori, ceea ce explică, în mod firesc, opoziţia ce s-a născut, în ţară şi străinătate, împotriva reformelor înfăptuite în timpul domniei lui Al. I. Cuza. Nu este cazul să insistăm aici asupra luptelor prilejuite de organizarea statului român modern, întrucît o asemenea analiză a fost întreprinsă, cel puţin în linii mari, în toate lucrările consacrate domniei lui Cuza. În lucrarea de faţă ne interesează să reliefăm doar maniera în care reprezentanţii conservatorilor au judecat caracterul, utilitatea şi valoarea reformelor înfăptuite după 24 ianuarie 1859, pentru a putea defini mai exact poziţia lor faţă de calea de dezvoltare a României moderne.

Domnia lui Cuza a fost considerată de conservatori drept o adevărată nenorocire deoarece, în timpul acesteia, încălcîndu-se toate tradiţiile, s-au dat lovituri atît de puternice bazelor societăţii încît, chipurile, ţara ar fi ajuns în pragul prăbuşirii [43]. Domnitorul Unirii, considerat drept încarnarea spiritului revoluţionar [44], nu ar fi făcut altceva decît să favorizeze imitarea servilă a unor instituţii străine, care contraveneau flagrant specificului naţional şi nu puteau fi înţelese de un popor lipsit de cultură şi pregătirea politică necesară [45]. Critica reformelor

---

[42] Paul Henry, *L'abdication du prince Couza*, Paris, 1930, p. 2—6, 12—25.

[43] Vasile M. Kogălniceanu, *Acte relative la 2 Mai 1864*, Bucureşti, 1894, p. 30—33 ; 41—59.

[44] C. N. Brăiloiu, spre exemplu, căuta să demonstreze în ziarul „Ordinea" că regimul instituit după 11 februarie 1866 „înseamnează şi o ruptură completă cu *obiceiurile şi tradiţiunile regimului căzut la 11 februarie 1866*, care era încarnarea, întruparea spiritului revoluţionar cel mai destrămat şi cel mai dezorganizator, deşi afecta formele unui guvern de ordine". Răsturnarea lui Cuza, sublinia fruntaşul conservator, „este moartea spiritului revoluţionar", a unui regim „care reprezenta spiritul revoluţionar în trup şi în suflet". C. N. Brăiloiu, *Ziarul nostru*, în „Ordinea", I, nr. 1 din 18/30 august 1866.

[45] Una din cele mai aspre critici la adresa reformelor înfăptuite în timpul domniei lui Cuza a făcut-o prinţul N. Şuţu. Acesta, în memoriile sale, scria printre altele : „Nous avons tenu à nous donner toutes les apparences d'un état largement constitué dans toutes ses branches, sans tenir compte ni des dépens ni de la limite imposée à nos besoins par nos moeurs et l'état de notre civilisation... Le plus fervent patriotisme n'a consisté qu'à professer tout ce que la révolution française a offert de plus hideux, de plus antisocial, à saper tout ce qui fait le prestige du pouvoir, à aspirer à une licence effrénée, à bouleverser l'ordre social et ses garanties les plus solides, à introduire au nome de la liberté la

înfăptuite în timpul domniei lui Cuza, critică făcută de pe poziţii de dreapta, poate fi sintetizată în ceea ce ne-am obişnuit să numim „teoria formelor fără fond". În esenţă, partizanii acestei teorii s-au străduit să demonstreze faptul că, după 1859, dezvoltarea României a fost îndreptată pe o cale greşită, ceea ce a dat naştere unei situaţii anormale, caracterizată, în primul rînd, prin apariţia unei flagrante discrepanţe între stadiul de dezvoltare al poporului român şi caracterul prea liberal al instituţiilor cu care a fost înzestrată ţara [46]. „Teoria formelor fără fond" exprimă poate cel mai bine dezacordul moşierimii conservatoare faţă de organizarea României moderne. Nu este vorba aici doar de critica teoretică sau de ironizarea „imitaţiilor", ci de opoziţia îndîrjită a unei clase ce se simţea depăşită de evenimente, faţă de înfăptuirea acelor reforme care îi ameninţau poziţiile economice şi politice.

În legătură cu această teorie, a formelor fără fond, considerăm necesară o precizare. Astfel, este cunoscut faptul că în literatura noastră de specialitate această teorie li se atribuie, în exclusivitate, junimiştilor [47]. Este adevărat faptul că la baza ideologiei junimiste se află teoria formelor fără fond, iar T. Maiorescu, considerat de unii creatorul ei [48], pornind de la această concepţie, a criticat cu asprime programul revoluţiei de la 1848 şi reformele burgheze, apreciind că nu avem de-a face decît cu imitaţii servile ale occidentului [49]. Critica organizării României moderne, critică făcută de pe poziţii de dreapta, nu a fost iniţiată de junimişti. În 1868, adică atunci cînd T. Maiorescu îşi publica studiul *În contra direcţiei de astăzi în cultura română*, teoria conservatoare a formelor fără fond avea o largă circulaţie în România. Ea fusese nu numai fundamentată, ci şi pe larg utilizată cu prilejul îndîrjitei bătălii ce s-a desfăşurat între burghezie şi moşierime, în legătură cu reformele considerate necesare pentru făurirea statului modern român. Junimiştii n-au creat această teorie, ci au preluat-o, ceea ce demonstrează, odată în plus, situarea lor pe poziţiile moşierimii conservatoare. De aceea, junimismul nu poate fi explicat decît ca parte integrantă a ideologiei

tyranie et l'arbitraire démagogiques. N'est-ce pas là un signe que notre éducation est encore en arrière des formes politiques que nous avons empruntées sans discernement aux nations les plus éclaires ? que nous manquons individualités capable de prendre leur tâche au sérieux, de procéder avec pleine confiance dans leurs moyens à organiser les divers services ?". *Mémoires...*, p. 401—404.

[46] Criticînd direcţia de dezvoltare a României moderne, ziarul „Pressa", organul grupării conservatoare de centru, făcea următoarele aprecieri : „Legi s-au dat, reforme s-au introdus, instituţii noi au înlocuit pe cele vechi, un edificiu complet s-a ridicat impuitor de o maiestate şi o simetrie aparentă ; organizare efemeră, clădită pe nori şi destinată a rămînea încă mult timp o enigmă neînţeleasă pentru simţul întunecat al maselor". „Pressa", II, nr. 11 din 26 ianuarie 1869, p. 41.

[47] E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 263—302 ; Z. Ornea, *op. cit.*, p. 88—90.

[48] E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 263—302.

[49] T. Maiorescu, *Critice*, vol. I, p. 149, 160—164.

conservatoare din România acelei vremi. În momentul în care junimiştii au început să activeze, ideologia conservatoare, în linii mari, era constituită. Ca urmare a acestui fapt ideologii junimişti nu au creat, ci au preluat şi dezvoltat, într-o anumită măsură, idei şi puncte de vedere încetăţenite în rîndul grupărilor conservatoare. „Teoria formelor fără fond“ s-a născut dintr-o realitate istorică concretă şi nu poate fi explicată, cum se încearcă uneori, doar prin receptarea unor influenţe din cultura germană sau engleză [50]. Teoria aceasta răspundea unor interese de clasă şi a fost utilizată ca armă de luptă în perioada naşterii şi maturizării unei societăţi în care moşierimea se simţea ameninţată pentru că nu-şi mai putea păstra monopolul puterii economice şi politice. De aceea, pierderea treptată a rolului său conducător era considerată drept o anomalie. Pătrunderea unor noi forţe sociale pe arena politică a României era asimilată cu încălcarea tradiţiilor, răsturnarea bazelor societăţii prin imitarea servilă a instituţiilor străine, ce nu puteau fi înţelese de un popor încă copil şi lipsit de cultura necesară.

Un loc deosebit de important în cadrul ideologiei conservatoare îl ocupă, fără îndoială, teoriile referitoare la proprietate şi modalitatea de soluţionare a problemei agrare. Nu intenţionăm să facem o discuţie largă asupra tezelor puse în circulaţie de teoreticienii conservatori înainte sau după 1859. O asemenea analiză a fost întreprinsă, cu multă competenţă, în numeroase lucrări, iar reluarea dezbaterii ne-ar duce doar la repetarea unor lucruri deja cunoscute [51]. De aceea, în funcţie de obiectivul pe care ni l-am propus socotim necesar să insistăm numai asupra unor laturi ale problemei pentru a putea reliefa mai pregnant poziţia moşierimii conservatoare în ceea ce priveşte maniera de organizare a României moderne.

Este îndeobşte cunoscut faptul că în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea soluţionarea problemei agrare se impunea ca o necesitate vitală pentru dezvoltarea societăţii româneşti pe calea progresului. Problema era mai mult decît complexă deoarece ea nu afecta numai raporturile dintre ţărani şi proprietari, cum se crede uneori, ci îşi punea amprenta asupra tuturor ramurilor de activitate. Într-adevăr, rezolvarea problemei agrare, în sensul cerut de spiritul veacului, urma să aibă consecinţe din cele mai însemnate pe plan social, politic, cultural sau naţional. Desfiinţarea relaţiilor feudale, schimbarea caracterului pro-

---

[50] Z. O r n e a, *op. cit.*, p. 72—87.

[51] Radu R o s e t t i, *Pentru ce s-au răsculat ţăranii*, Bucureşti, 1907 ; A. D. X e n o p o l, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. XIII—XIV, Bucureşti, 1930 ; *Istoria României*, IV, Bucureşti, 1964 ; N. A d ă n i l o a i e i şi Dan B e r i n d e i, *Reforma agrară de la 1864*, Ed. Acad., Bucureşti, 1967 ; G. Z a n e, *La loi rurale de 1864 et l'héritage idéologique de 1848*, în „Revue Roumaine d'histoire“, nr. 2/1964 ; **I d e m**, *Sur quelques thèses de la littérature économique roumaine de l'époque 1840—1864 concernant le problème agraire*, în „Revue roumaine des sciences sociales“, série des sciences économiques“, tome 10, nr. 2/1966.

prietății, eliberarea și împroprietărirea țăranului, ridicarea acestuia de la iobag la rangul de cetățean, trebuiau să ducă, în mod logic, nu numai la intensificarea dezvoltării capitaliste a României, dar și la crearea premiselor necesare pentru o schimbare substanțială a raportului de forțe dintre diferitele clase și categorii sociale. În condițiile istorice de atunci, problema agrară reprezenta o adevărată piatră unghiulară pentru procesul de modernizare a țării, ceea ce explică de ce ea a dominat cu autoritate asupra luptelor politice angajate pe această temă încă de la începuturile domniei lui Cuza. Toate clasele și categoriile sociale doreau soluționarea problemei agrare. Dacă în această privință exista un acord, cu totul altfel stăteau lucrurile în privința momentului și căii de rezolvare. Din acest punct de vedere, deosebirile erau atît de pronunțate încît de o conciliere a părților aflate în luptă nici nu putea fi vorba. Faptul este explicabil dacă ținem seama de implicațiile pe care urma să le aibă o anumită manieră de soluționare a problemei agrare asupra întregului proces de modernizare a statului național român.

Avînd în vedere doar aceste considerente, la care s-ar putea adăuga multe altele, nu ne apare deloc surprinzătoare importanța deosebită pe care reprezentanții conservatorilor au acordat-o proprietății în special și problemei agrare în general. Aceștia erau perfect conștienți de faptul că poziția moșierimii în cadrul tînărului stat național român depindea, într-o măsură hotărîtoare, de regimul pe care urma să-l capete proprietatea funciară. De aici decurgea, în mod firesc, nu numai puterea economică, dar și poziția politică a moșierimii în cadrul noului stat. Așa se explică de ce conservatorii s-au opus, cu o energie rar întîlnită, încă de la începutul domniei lui Cuza, atît reformei agrare, în sensul preconizat de burghezie, cît și modificării legii electorale anexate Convenției de la Paris [52]. Între cele două chestiuni exista o legătură organică, ceea ce explică împotrivirea moșierimii față de expropriere sau scăderea censului electoral.

Poziția adoptată de reprezentanții moșierimii față de problema agrară ne demonstrează, poate cel mai elocvent, măsura în care conservatorii s-au situat pe pozițiile unei clase ce se apăra și încerca nu numai să supraviețuiască, ci și să se mențină la conducere într-o perioadă de făurire a unei societăți în care alte forțe social-politice erau chemate să-și spună cuvîntul. Teoriile conservatoare asupra proprietății au fost pe larg expuse în presa vremii [53], în broșuri, datorate lui A. Arsachi sau B. Catargiu [54] ori în numeroase discursuri parlamentare, prilejuite de

[52] A. D. Xenopol, *Istoria partidelor politice în România*, vol. I_2, București, 1910, p. 408, 411, 412—414, 423, 433—434, 437, 447.

[53] „Conservatorul progresist", 1859—1860.

[54] Ap. Arsachi, *Questiunea proprietății înaintea Adunărilor legislative*, Iassy, 1860; Barbu Katargiu, *Proprietatea în Principatele Moldo-Române*, București, 1857.

înverşunata dezbatere asupra acestei chestiuni în perioada dintre 1859—1864. În esenţă, reprezentanţii moşierimii conservatoare s-au opus cu îndîrjire „împroprietăririi silnice a ţăranilor" în care vedeau o „teorie antisocială... o doctrină de asuprire, de despotism şi de spoliaţie sălbatică" [55]. Combătînd „asemenea doctrine de confiscare", susţinute, chipurile, doar de oameni care „profesează teorii de legi agrarii, de nu şi comuniste" [56], conservatorii s-au străduit să demonstreze că o reformă agrară, în sensul preconizat de reprezentanţii burgheziei, nu numai că nu ar îmbunătăţi cu nimic situaţia ţăranilor, dar ar lovi în „principiul proprietăţii, temelia cea mai puternică, cheia bolţii tuturor societăţilor civile" [57]. Pornind de la aceste premise teoreticienii conservatori au încercat să acrediteze ideea potrivit căreia în Principate proprietatea asupra pămîntului ar fi avut un caracter absolut, întrucît, la noi, spre deosebire de occident, nu a existat feudalism şi nici clase sociale în sensul propriu al cuvîntului [58]. Asemenea teze, care nu aveau nimic comun cu realitatea, erau menite, în ultimă instanţă, să dea un oarecare temei dorinţei moşierimii de a-şi păstra intacte proprietăţile. Pe acest teren s-a refuzat orice concesie. Singura soluţie acceptată de conservatori pentru rezolvarea problemei agrare avea în vedere doar eliberarea ţăranilor, care urmau să devină stăpîni pe braţele lor şi „liberi" să încheie cu proprietarii contracte de învoieli agricole, pentru obţinerea pămîntului necesar procurării mijloacelor de subzistenţă [59]. Demn de remarcat este faptul că reprezentanţii moşierimii nu excludeau cu desăvîrşire posibilitatea înzestrării unei părţi a ţărănimii cu pămînt; acest lucru urma să fie făcut însă numai prin cumpărare din domeniile statului [60].

Conservatorii nu s-au mărginit însă numai la argumentarea teoretică a acestei căi de rezolvare a problemei agrare, ci au încercat chiar să o pună în practică. Pe această linie se înscrie, între altele, proiectul de lege rurală prezentat Adunării elective de către guvernul B. Catargiu, în primăvara anului 1862 [61]. Proiectul, combătut cu vigoare de M. Kogălniceanu [62], a fost, totuşi, votat de Adunare cu majoritate conservatoare, dar domnitorul Al. I. Cuza a refuzat să-l sancţioneze [63], deoarece soluţia preconizată pentru rezolvarea acestei probleme, fundamentale pentru dezvoltarea României moderne, era cu totul inacceptabilă. Lupta în jurul

---

55 „Conservatorul progresist", I, nr. 39 din 19 mai 1860, p. 154—155.
56 Ibidem, nr. 16 din 26 februarie 1860, p. 61.
57 Ibidem, nr. 3 din 12 ianuarie 1860, p. 10.
58 Barbu Katargiu, *Discursuri parlamentare*, publicate de P. V. Haneş, Bucureşti, 1914, p. 247.
59 „Conservatorul progresist", I, nr. 29 din 12 aprilie 1860, p. 114—115.
60 Ibidem.
61 Ibidem.
62 *Istoria României*, IV, p. 344—345.
63 Virgil Ionescu, *op. cit.*, p. 211—216.

problemei agrare va continua şi în anii următori, dar înfrîngerea rezistenţei moşierimii nu va fi posibilă decît prin lovitura de stat de la 2 Mai 1864.

Maniera în care s-a rezolvat această problemă, ce a dat naştere la înverşunate dispute pe plan teoretic şi practic, este cunoscută şi nu socotim necesar să insistăm asupra ei. Înainte însă de a încheia socotim necesară o precizare. Problema agrară, care s-a bucurat de o mare atenţie din partea cercetătorilor domniei lui Cuza, a fost socotită, şi aceasta nu fără motiv, drept principala cauză a disensiunilor dintre burghezie şi moşierime. Această luptă, potrivit unor teorii de largă circulaţie în noua noastră istoriografie, s-ar fi încheiat printr-un compromis, compromis sub semnul căruia s-ar afla legea rurală de la 1864, ceea ce a permis închegarea alianţei dintre cele două clase dominante [64] şi „instaurarea şi organizarea — odată cu înlăturarea domnitorului Cuza — a unui regim burghezo-moşieresc specific României“ [65]. Ca urmare a acestui fapt, între cele două clase posedante nu mai puteau exista, după 1864, deosebiri de principii, ci doar divergenţe provocate de lupta pentru obţinerea posturilor de conducere în cadrul statului [66]. Teza aceasta, a cărei importanţă pentru înţelegerea istoriei moderne nu poate fi contestată, ni se pare, totuşi, discutabilă. Lupta dintre grupările politice ce reprezentau, în linii mari, interesele celor două clase posedante nu a fost generată *numai* sau *aproape numai* din cauza deosebirilor de vederi existente în legătură cu problema agrară. Divergenţele dintre burghezie şi moşierime, reflectate cu prisosinţă în frămîntările interne ce au urmat după 1859, îşi găsesc izvorul în problema fundamentală a epocii, şi anume, calea pe care trebuia să o urmeze dezvoltarea tînărului stat naţional român. Punînd lucrurile pe acest teren nu intenţionăm să ştirbim cu nimic din importanţa problemei agrare, ci doar să sugerăm faptul că frontul confruntării dintre burghezie şi moşierime a fost mult mai larg şi avea în vedere întregul proces de modernizare a statului. Problema agrară reprezenta o latură importantă a acestui proces dar nu se confunda cu el. Mai mult decît atît, procesul de modernizare a statului naţional român nu s-a încheiat odată cu decretarea legii rurale, ceea ce ne face să credem că „perfectarea“ unei alianţe între burghezie şi moşierime era greu de realizat atîta vreme cît nu se putea ajunge la o înţelegere în legătură cu direcţiile şi ritmul de dezvoltare al ţării. Problema aceasta merită să fie discutată deoarece în funcţie de unghiul din care o privim depinde, în ultimă instanţă, posibilitatea înţelegerii raporturilor dintre cele două clase dominante şi, în acelaşi timp, maniera de explicare a sensului activităţii grupărilor şi partidelor ce le reprezentau.

---

[64] *Istoria României*, IV, p. 346.

[65] *Ibidem*, p. 518—519

[66] N. Adăniloaie şi Dan Berindei, *op. cit.*, p. 345.

Chiar din această sumară analiză, care este departe de a epuiza fondul problemei, se poate constata, cu suficientă claritate, că ideologia conservatoare a fost pusă, prin excelență, în slujba unei clase care a luptat împotriva principalelor reforme înfăptuite în timpul domniei lui Cuza nu numai pentru a supraviețui ci și pentru a-și păstra o poziție dominantă în cadrul statului național creat prin Unirea din 1859. Analizînd tezele de bază ale ideologiei conservatoare avem posibilitatea să cunoaștem ideile în numele cărora a luptat moșierimea, în epoca făuririi bazelor României moderne dar nu ne putem explica felul în care s-a ajuns la constituirea partidului politic al acestei clase. Pentru elucidarea acestei probleme, se impune, în mod firesc, analiza modului în care moșierimea a căutat să se organizeze, încă înainte de 1871, pentru a putea riposta asalturilor tot mai dese și insistente ale adversarilor săi politici. Este vorba, în esență, de trecerea în revistă a etapelor care, pe plan organizatoric, au prefațat constituirea partidului conservator.

Lupta moșierimii împotriva reformelor ce-i amenințau pozițiile economice și politice n-a fost spontană, anarhică și nici nu s-a desfășurat la întîmplare. Dimpotrivă. În toată perioada ce face obiectul preocupărilor noastre, avem de-a face cu o luptă organizată și bine dirijată. Critica reformelor ocupă un loc important în cadrul luptei dusă de moșierime împotriva înnoirilor dar aceasta nu a fost suficientă și de aceea moșierimea a căutat să se organizeze, încă de la începutul domniei lui Cuza, pentru a putea contracara, fie acțiunile domnitorului, fie cele inițiate de grupările liberale. Pînă la 1864, mai precis pînă la lovitura de stat de la 2 Mai, Adunările elective, unde, datorită legii electorale, anexate Convenției de la Paris, a existat continuu o covîrșitoare majoritate conservatoare, au constituit, fără îndoială, unul din instrumentele principale ale luptei duse de moșierime împotriva reformelor. Nu în majoritățile parlamentare, oricît de impozante au fost ele, trebuie să căutăm însă germenii partidului conservator. Pentru problema pusă de noi în discuție ne interesează mai mult formele de organizare extraparlamentară pentru a putea reliefa tendința de constituire a unor grupări care să-și extindă sfera de influență dincolo de incinta Adunărilor elective. Este vorba, în speță, de încercarea constituirii unor grupări a căror influență să se facă simțită în întreaga țară, spre a se putea organiza, în acest fel, rezistența întregii moșierimi și nu numai a acelei părți ce avea posibilitatea să pătrundă în parlament.

Grupări de acest gen s-au constituit în jurul unor personalități, cum ar fi : B. Catargiu, D. Ghica, L. Catargiu, M. Kostache Epureanu sau Gr. M. Sturdza. Ele aveau însă la bază interese personale sau de grup, iar sfera lor de acțiune era destul de limitată. În același timp, se cuvine să subliniem faptul că grupările de acest gen păstrau un caracter provincial, ceea ce făcea ca influența lor să fie mai mult locală. De altfel, pînă la 1862, datorită menținerii separației administrative era și

greu să se ajungă la constituirea unor grupări conservatoare unitare moldo-muntene. Tradiția era încă destul de puternică, iar existența unor guverne și Adunări elective separate a contribuit, fără îndoială, la formarea unor grupări a căror sferă de influență nu depășea, de regulă, teritoriul fostelor provincii istorice.

Cu toate acestea, încă de la 1859, conservatorii au simțit nevoia găsirii unei formule de natură să îngăduie concentrarea reprezentanților moșierimii la nivelul Principatelor Unite. Tendința de a depăși cadrul provincial al activității grupărilor conservatoare nu este deloc întîmplătoare. Astfel, este îndeobște cunoscut faptul că imediat după dubla alegere a lui Al. I. Cuza s-a pus cu o deosebită acuitate problema organizării interne a statului. Problema fundamentală a epocii, și anume, făurirea bazelor României moderne, nu mai putea fi ocolită ori tergiversată, iar în această chestiune erau interesate toate clasele și categoriile sociale [67]. După 24 ianuarie 1859, clasele sociale s-au trezit în fața unor numeroase și complexe probleme, iar lupta pentru soluționarea lor s-a dezlănțuit cu o patimă puțin obișnuită. În această dramatică încleștare, caracteristică durerilor facerii unei noi societăți, moșierimea era singura clasă amenințată deoarece avea puțin de cîștigat și aproape totul de pierdut și de aceea a căutat, de la început, să se organizeze spre a se apăra.

Este adevărat că, pînă la 1862, în Moldova și Țara Românească, s-au păstrat conduceri proprii, ceea ce explică formarea unor grupări conservatoare locale. Totuși, marile reforme, preconizate de la începutul domniei lui Cuza, vizau schimbarea stării de lucruri la nivelul întregii țări, ceea ce explică preocuparea conservatorilor de a constitui o grupare care să depășească cadrul îngust, provincial.

O primă încercare notabilă în această direcție este marcată, fără îndoială, de apariția, la 29 decembrie 1859, a organului de presă, sugestiv intitulat, „Conservatorul progresist“ [68]. Acest ziar, editat în limbile română și franceză, a fost scos de un grup ce-și propunea să concentreze în jurul său pe cei „mai demni și mai folositori dintre bărbații moldo-români“, spre a putea *contracara „lovirile ce... amenință din* temelie ordinea și pacea publică“ [69]. „Conservatorul progresist“, în paginile căruia au fost publicate numeroase articole de către B. Catargiu, are o deosebită importanță, atît pentru dezvoltarea ideologiei conservatoare, cît și pentru organizarea moșierimii. În paginile sale au fost dezbătute, pe larg, tezele esențiale ale gîndirii conservatoare, iar influența sa a fost suficient de puternică pentru a ne îngădui să afirmăm că el

---

[67] *Istoria României,* IV, p. 519.

[68] A. D. Xenopol, *op. cit.*, 22—23.

[69] Idem, *Istoria partidelor politice în România,* vol. I_2, București, 1910, p. 215.

a reprezentat un portdrapel în jurul căruia s-au concentrat fruntaşii principalelor grupări conservatoare din Principatele Unite.

Desăvîrşirea unirii administrative şi politice, act cu însemnate consecinţe pe toate planurile,[70] a exercitat, incontestabil, o influenţă considerabilă asupra grupărilor conservatoare, care manifestă tendinţe tot mai accentuate de unificare. Faptul nu este deloc întîmplător, deoarece, după 1862, marile reforme, între care reforma agrară ocupa un loc esenţial, nu mai puteau fi amînate, ceea ce a ascuţit la maximum conflictele politice[71]. În acest moment, de maximă încordare, au existat condiţii extrem de favorabile pentru unificarea grupărilor conservatoare. Pericolul pierderii poziţiilor dominante pe plan economic şi politic devenise iminent, iar concentrarea tuturor energiilor moşierimii necesară. În această acţiune de concentrare, în această încercare de unificare, un rol extrem de important i-a revenit lui B. Catargiu, care, datorită culturii, energiei şi personalităţii sale, a fost recunoscut drept conducătorul necontestat al grupărilor conservatoare[72]. Orator de talent, cu care nu putea rivaliza decît Kogălniceanu, publicist şi teoretician al ideii conservatoare, apărător îndîrjit al marii proprietăţi, adversar declarat şi consecvent al împroprietăririi ţăranilor, duşman neîmpăcat al votului universal, rudă cu foşti domnitori, B. Catargiu întrunea toate calităţile necesare pentru a fi acceptat, fără murmur, drept conducător de către ceilalţi fruntaşi conservatori[73]. Este un caz rar, poate unicul, în istoria conservatorismului românesc, ceea ce explică de ce mulţi cercetători consideră că B. Catargiu ar fi ajuns la înfiinţarea unui partid în sensul propriu al cuvîntului[74]. Moartea violentă a lui B. Catargiu, singurul asasinat politic realizat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a împiedicat însă formarea unui partid conservator în sensul propriu al cuvîntului ; colaborarea între diferitele grupări, fără a fi împinsă pînă la ultimele consecinţe, a continuat însă să existe.

Lovitura de stat de la 2 Mai 1864 dar mai ales reformele ce i-au urmat, au avut consecinţe însemnate pentru situaţia social-economică şi politică a moşierimii. Această clasă, obişnuită să conducă şi dornică să-şi păstreze acest privilegiu, a pierdut monopolul puterii politice şi a primit,

---

70 „Conservatorul progresist", I, nr. 1 din 29 decembrie 1859, p. 1.

71 *Istoria României*, IV, p. 341—342.

72 *Ibidem*, p. 342—343.

73 Anghel Demetriescu, spre exemplu, susţine, în substanţialul studiu introductiv, care însoţeşte volumul de discursuri parlamentale ale lui B. Catargiu, că acesta „izbutise să facă din vechii boieri un partid politic complet, puternic, capabil de a lupta contra agitatorilor de meserie şi contra Domnului, care voia să substituie voinţa sa voinţei alegătorilor... Toţi cei ce au încercat să-i ia în urmă locul n-au făcut decît să pună în evidenţă inferioritatea aptitudinilor lor", p. LXXV.

74 Pentru cunoaşterea personalităţii şi activităţii lui B. Catargiu este încă utilă consultarea studiului introductiv publicat de Anghel Demetriescu, în 1886.

în acelaşi timp, o grea lovitură pe plan economic, prin desfiinţarea clăcii şi împroprietărirea ţăranilor [75]. Totodată, ca urmare a instituirii regimului de dictatură personală, i-au fost mult restrînse posibilităţile de acţiune pe plan legal [76]. Se părea, cel puţin la prima vedere, că înfrîngerea suferită nu-i va mai permite, în viitor, să joace un rol important în ceea ce priveşte conducerea statului.

Răsturnarea lui Cuza, la care moşierimea şi-a adus o contribuţie însemnată, a scos-o însă din acest impas. Experienţa istorică din timpul domniei lui Al. I. Cuza nu a rămas fără urmări pentru conservatori. Asupra reformelor înfăptuite după 1859, oricît de mari nemulţumiri au provocat ele, nu se mai putea reveni şi nici nu s-a încercat acest lucru deoarece consecinţele unui atare act ar fi fost greu de bănuit [77]. De aceea, după 11 februarie 1866, eforturile conservatorilor au fost îndreptate în altă direcţie. Pentru moşierime se punea cu acuitate problema recîştigării influenţei politice spre a putea preîntîmpina, în perspectivă, adoptarea unor noi reforme, care să-i lezeze şi mai mult interesele. În vederea atingerii acestui obiectiv, care, pentru moşierime, clasa ce pierduse de pe urma reformelor, prezenta un interes deosebit, conservatorii de toate orientările şi-au unit eforturile şi au reuşit, cu prilejul elaborării constituţiei de la 1866, să obţină însemnate beneficii, care vor avea importante urmări pentru poziţia lor în cadrul noului regim. Profitînd de situaţia internă şi internaţională cît şi de disensiunile existente între grupările liberale, conservatorii, care au acţionat mai unitar după 11 februarie 1866, au obţinut un însemnat cîştig de cauză atunci cînd au impus sistemul bicameral şi o lege electorală extrem de favorabilă pentru moşierime [78]. Ca urmare a acestui fapt, în condiţii normale, conservatorii ar fi putut, oricînd, să-şi asigure majorităţi substanţiale în corpurile legiuitoare, ceea ce urma să le uşureze, în mod considerabil, lupta lor pentru revenirea pe primul plan al vieţii politice.

Preocuparea aceasta nu decurgea doar din ambiţiile personale ale conducătorilor diferitelor grupări conservatoare, ci ea îşi are izvorul într-un profund şi bine definit interes de clasă. La 11 februarie 1866 a fost înlăturat un domnitor care nemulţumise moşierimea prin reformele înfăptuite; acesta nu reprezenta însă decît o persoană, chiar dacă a deţinut funcţia cea mai înaltă din cadrul statului. Al. I. Cuza a fost înlăturat şi exilat dar clasa în numele căreia a acţionat şi ale cărei interese le-a reprezentat atît de bine a continuat să existe, iar odată cu ea şi problema continuării unei opere ce abia fusese începută. Transfor-

---

[75] N. Iorga, *op. cit.*, vol. IX, p. 371; R. Seton-Watson, *Histoire des roumains*, Paris, 1937, p. 342—343; T. W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România*, Bucureşti, 1944, p. 434—435.

[76] Constantin C. Giurescu, *Viaţa şi opera lui Cuza Vodă*, Ed. şt., Bucureşti, 1966, p. 245—246.

[77] *Istoria României*, IV, p. 385, 526.

[78] V. Russu, *op. cit.*, p. 124—128.

marea României în sens modern nu s-a încheiat odată cu domnia lui Cuza şi din această cauză lupta dintre burghezie şi moşierime, în ceea ce priveşte direcţiile de dezvoltare ale ţării, a rămas deschisă. Pentru burghezie, clasă în plină dezvoltare, continuarea operei de reforme era o necesitate vitală. Burghezia, cu toate succesele obţinute pînă la 1866, nu era încă realizată pe deplin în calitatea ei de clasă socială şi de aceea ea va lupta, în continuare, pentru introducerea acelor reforme ce se dovedeau a fi absolut necesare pentru a grăbi şi desăvîrşi dezvoltarea ţării pe drumul capitalismului. Or, pe acest teren, poziţiile celor două clase dominante erau greu de conciliat. Moşierimea, clasa ce pierduse de pe urma reformelor burgheze se arăta interesată, în cel mai înalt grad să stăvilească valul de innoiri pentru a nu pierde şi din ceea ce reuşise să păstreze pînă la 1866. Conservatorii erau conştienţi de faptul că moşierimea îşi va putea păstra o vreme mai îndelungată poziţiile economice şi politice numai dacă va impune un ritm extrem de lent dezvoltării ţării pe drumul capitalismului. De aici şi teoria, de largă circulaţie în epocă, în legătură cu inutilitatea unor noi reforme deoarece în timpul domniei lui Cuza s-ar fi făcut atîtea încît multă vreme nu putea fi vorba decît de aplicarea lor şi de aşteptarea rezultatelor, fără a se mai încerca alte experienţe, periculoase pentru însăşi existenţa statului [79]. În linii mari, după 11 februarie 1866, cele două clase au rămas pe vechile poziţii. Burghezia dorea reforme pentru a se realiza, moşierimea se străduia să le împiedice pentru a se menţine. Prima avea nevoie de continuarea mişcării, cea de a doua de statu quo. Burghezia privea reformele înfăptuite în timpul domniei lui Cuza doar ca un început ce trebuia continuat, în timp ce moşierimea socotea opera încheiată. Reprezentanţii moşierimii socoteau reformele înfăptuite drept ultima concesie posibilă şi de aceea căutau să demonstreze, în presă sau parlament, faptul că era înnoirilor trebuia încheiată în România [80]. Problema fundamentală a epocii a rămas aceeaşi şi pe acest teren s-a dezlănţuit o nouă etapă a luptei dintre burghezie şi moşierime. În această luptă, care în anii 1866—1871 a cunoscut momente de-a dreptul spectaculoase, moşierimea a continuat să se afle pe vechea poziţie a unei clase în defensivă, a unei clase ce se apăra, pentru a-şi menţine cît mai multă vreme poziţiile economice şi politice.

În noile condiţii istorice, conservatorii au depus eforturi serioase în direcţia concentrării tuturor grupărilor spre a se putea ajunge la constituirea unui partid unitar, care să poată acţiona cu mai multă eficienţă în vederea apărării intereselor de clasă ale moşierimii. La intensificarea acestor eforturi, în afară de cauzele menţionate pînă acum, au

---

[79] „Ordinea", I, nr. 23 din 9 octombrie 1866, p. 89; „Térra", I, nr. 2 din 9 noiembrie 1867, p. 5.

[80] „Ordinea" I, nr. 37 din 10/22 noiembrie 1886; „Pressa", I, nr. 2 din 20 februarie 1868, p. 6—7.

concurat şi alţi factori. Astfel, după 11 februarie 1866, alături de vechile formaţiuni conservatoare, au apărut noi grupări alcătuite din tinerii conservatori, care se arătau extrem de ambiţioşi în ceea ce priveşte ocuparea unui loc de prim ordin în conducerea statului. Este vorba, în speţă, de „Juna dreaptă“, aflată sub conducerea lui N. Blaremberg şi Al. Lahovari [81], şi de gruparea junimistă în fruntea căreia s-au situat T. Maiorescu şi P. P. Carp [82]. Apariţia noilor formaţiuni conservatoare, care gravitau, deocamdată, în jurul celor cu state vechi de serviciu în slujba apărării intereselor moşierimii, crea pericolul dispersării forţelor în faţa ofensivei grupărilor liberale, ce se arătau profund nemulţumite de maniera în care a fost organizat regimul instituit după 11 februarie 1866 [83]. În afară de aceasta, tendinţa de reorganizare a grupărilor liberale, precum şi reformele preconizate în programele acestora [84], i-a neliniştit pe conservatori, care nu se simţeau suficient de stăpîni pe situaţie atîta vreme cît adversarii lor, în împrejurări excepţionale, puteau ajunge la conducerea statului. În plus, tendinţele afişate de gruparea liberal-radicală, care-şi propusese să obţină independenţa şi unitatea deplină pe cale revoluţionară [85], a îngrijorat extrem de mult moşierimea ceea ce a determinat-o să-şi strîngă rîndurile, spre a evita o nouă înfrîngere ce-i putea fi fatală. Totodată, metodele utilizate de radicali pe plan intern, mai ales apelul la populaţia orăşenească în momentele de maximă încordare a luptelor politice, au avut darul să grăbească procesul de unificare a grupărilor conservatoare [86].

Pe linia unificării grupărilor conservatoare, un loc important îl ocupă, fără îndoială, constituirea, la Bucureşti, în noiembrie 1866, a „Comitetului ordinii“ în care intrau, alături de D. Ghica, acceptat de nevoie în calitate de şef, aproape toţi conducătorii vechilor grupări conservatoare [87]. Acest comitet, al cărui organ de presă a fost ziarul „Ordinea“, apărut cu prilejul campaniei electorale din toamna anului 1866 [88],

---

[81] *Istoria României*, IV, p. 544.

[82] E. Lovinescu, *op. cit.*, *passim*.

[83] V. Russu, *Instituirea şi organizarea regimului politic al burgheziei şi moşierimii (februarie—iunie 1866)*, în „An. şt. ale Univ. „Al. I. Cuza“ din Iaşi“ tom. XVI, fasc. 2/1970, p. 145—154.

[84] Idem, *Din lupta politică în anii instabilităţii guvernamentale : Înţelegerea de la „Concordia“ (februarie 1867)*, în *loc. cit.*, tom. XVII, fasc. 1/1971, p. 73—91.

[85] Vasile Maciu, *România şi pactul dualist austro-ungar din 1867*, în *Unitate şi continuitate în istoria poporului român*, Ed. Acad., Bucureşti, 1968, p. 308—314.

[86] „Pressa“, I, nr. 6 din 29 februarie 1868, p. 22 ; „Térra“, I, nr. 3 din 10 noiembrie 1867, p. 9 ; Ibidem, nr. 5 din 14 noiembrie 1867, p. 19.

[87] Astfel, în acest comitet îi întîlnim, alături de D. Ghica, pe Lascăr Catargiu, Aristid Pascal, Alexandru Ştirbei, Manolache Kostache Epureanu şi C. N. Brăiloiu. „Ordinea“, I, nr. 1 din 18/30 august 1866, p. 3.

[88] Alegerile din toamna anului 1866 prezentau un interes deosebit pentru toate grupările politice, ceea ce explică serioasele pregătiri făcute atît de liberali,

își propunea să capete un caracter permanent spre a putea constitui nucleul viitorului partid [89]. El era conceput ca un organ central, iar membrii săi au luat chiar inițiativa înființării unor comitete locale, pe județe, spre a se putea ajunge la unirea tuturor conservatorilor [90]. Sfera de influență a „Comitetului ordinii" s-a extins mai mult asupra Munteniei, deoarece la Iași, conservatorii grupați în jurul lui Gr. M. Sturdza au înființat, la rîndul lor, un Comitet central electoral menit, de asemenea, să constituie nucleul unui viitor partid dar numai pentru Moldova [91]. La începutul anului 1867, din motive ce nu ne sînt prea bine cunoscute dar care țineau, probabil, de rivalitățile personale și de atitudinea față de venirea radicalilor la conducere, „Comitetul ordinii" s-a destrămat dar acțiunea de unificare a continuat să rămînă o preocupare esențială a grupărilor conservatoare. De data aceasta, acțiunea a fost preluată de tînăra grupare conservatoare „Juna dreaptă", care, prin organul său de presă „Térra" se considera succesoarea legitimă a „Comitetului ordinii" [92].

În anii 1870—1871 procesul de unificare a grupărilor conservatoare a intrat în faza sa finală, după o lungă perioadă de tatonări, colaborări periodice și încercări nereușite de constituire a unui partid. Faptul nu are în sine nimic surprinzător sau întîmplător. Experiența acumulată de conservatori după 11 februarie 1866 i-a convins definitiv că era reformelor era departe de a fi închisă în România, iar măsurile adoptate de

---

cît și de conservatori. Astfel, unele grupări, cum ar fi cele conservatoare, se arătau preocupate de consolidarea însemnatelor avantaje obținute cu prilejul organizării noului regim spre a putea obține un hotărîtor cîștig de cauză în lupta pentru putere. La rîndul lor, liberalii, dar mai ales cei de orientare radicală, urmăreau să pătrundă masiv în corpurile legiuitoare pentru a putea ieși din strania situație de „învinși ai lui 11 februarie".

[89] „Ordinea", I, nr. 1 din 18/30 august 1866, p. 3.

[90] Ibidem, nr. 11 din 11 septembrie 1866, p. 41.

[91] Ibidem, nr. 9 din 6/18 septembrie 1866, p. 35; E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 154—155.

[92] Ziarul „Térra" a apărut la 8 noiembrie 1867, avînd ca redactori pe N. Blaremberg, Aristid Pascal și P. P. Carp. Ziarul apărea de cinci ori pe săptămînă în limba română și o dată, joia, în cea franceză. Apariția acestui organ de presă conservator nu este întîmplătoare. Spre sfîrșitul anului 1867 luptele politice atinseseră un înalt grad de intensitate. Între altele, radicalii, odată ajunși la guvern, au căutat să-și consolideze pozițiile și pentru aceasta au procedat la dizolvarea Adunării deputaților unde întîmpinau o continuă opoziție din partea conservatorilor. Acest act i-a neliniștit pe conservatori, care încearcă să se unească pentru a nu îngădui realizarea planurilor de politică internă și externă a radicalilor. Astfel, pentru dirijarea alegerilor, s-a constituit, în urma unei întruniri, un comitet în care intrau aproape toți fruntașii diferitelor grupări conservatoare. Este vorba, între alții, de D. Ghica, Manolache Kostache Epureanu, P. Mavrogheni, V. Boerescu, A. Plagino, N. Blaremberg și Aristid Pascal. Acest comitet a lansat un apel prin care chema alegătorii la luptă împotriva „licenței, anarhiei și demagogiei". În această atmosferă încordată a apărut ziarul „Térra", care era destinat să contribuie la strîngerea rîndurilor conservatorilor și la lupta împotriva radicalilor care erau considerați o adevărată primejdie pentru interesele moșierimii. „Térra", I, nr. 1 din 8 noiembrie 1867, p. 1—2.

liberali, atunci cînd s-au aflat la conducere, le-a demonstrat, odată în plus, perspectivele ce se deschideau pentru moşierime în condiţiile intensificării ritmului de dezvoltare a ţării pe drumul capitalismului. În plus, încercările unor grupări liberale de a revizui constituţia, în sensul lărgirii democraţiei burgheze, au contribuit, de asemenea, la strîngerea rîndurilor moşierimii spre a evita împingerea ei pe un plan secundar sau spre a preîntîmpina chiar înlăturarea ei din viaţa politică a ţării [93].

Vasta conspiraţie organizată de liberali în 1870—1871, care, într-o conjunctură favorabilă, intenţionau să soluţioneze pe cale revoluţionară mult disputata problemă a preponderenţei în cadrul statului, a jucat un rol esenţial în unificarea grupărilor conservatoare. Episodul revoluţionar de la Ploieşti, din august 1870, şi manifestaţia republicană din martie 1871 i-a convins pe conservatori de consecinţele pînă la care radicalii voiau să împingă lupta politică, ceea ce i-a determinat să se concentreze în jurul domnitorului, cu care au ajuns la un acord în privinţa instituirii unui guvern de mînă forte [94]. Această soluţiei, considerată salvatoare pentru a se ieşi din impas, a întîmpinat sufragiul unanim al grupărilor conservatoare [95]. Guvernul L. Catargiu, constituit într-un moment de acută criză politică, a fost sprijinit de toate grupările conservatoare deoarece, toate, fără nici o excepţie, se simţeau ameninţate de ofensiva adversarilor lor politici. În aceste condiţii a fost posibilă unirea tuturor grupărilor moşiereşti şi punerea bazelor partidului conservator. Apărut ca o coaliţie a grupărilor conservatoare, care s-au unit în faţa unui pericol ce părea iminent, partidul conservator îşi va păstra această caracteristică în întreaga lui existenţă. Coalizarea grupărilor conservatoare a avut loc într-un moment de maximă încordare a luptelor politice, ceea ce explică de ce constituirea partidului conservator de la noi n-a cunoscut filiera obişnuită cu prilejul înfiinţării organizaţiei politice a unei clase sociale ajunsă la maturitatea înţelegerii locului pe care îl ocupă în societate.

Înainte de a încheia succinta noastră expunere asupra constituirii partidului conservator din România, considerăm necesare anumite precizări. Astfel, din capul locului, în legătură cu argumentele utilizate în lucrarea noastră se poate pune următoarea întrebare : de ce nu s-a ajuns la constituirea unui partid conservator înainte de 1871 din moment ce, încă de la 1859 moşierimea a fost pusă în situaţia de a lupta împotriva reformelor ? Întrebarea ni se pare firească şi de aceea un răspuns, chiar incomplet, necesar.

---

[93] V. Russu şi D. Vitcu, ***Frămîntări politice interne în vremea guvernării D. Ghica—M. Kogălniceanu (1868—1870)*** (I), în „Anuarul Inst. de ist. şi arh. „A. D. Xenopol", VII, Iaşi, 1870, p. 159—161 ; Idem, (II), VIII, 1971, p. 93.

[94] Emil Ioachimovici, *op. cit.*, p. 58—62 ; ***Istoria României,*** IV, p. 559—560.

[95] T. Maiorescu, ***Istoria contemporană a României,*** Bucureşti, 1925.

La crearea acestei situaţii au concurat un şir de factori, care ţin atît de structura de clasă a moşierimii, cît şi de situaţia existentă la noi după constituirea statului naţional. Moşierimea, ca orice altă clasă socială, nu a fost omogenă, ceea ce, în mod firesc, a dus la formarea mai multor grupări ale căror interese economice şi politice nu erau întotdeauna, identice. În plus, asupra acestei divizări a moşierimii au influenţat şi condiţiile oarecum deosebite care au existat în cele două Principate pînă la Unirea din 1859. Constituirea statului naţional nu a dus, după cum era şi firesc, la o fuzionare automată a diferitelor grupări, care se conturaseră în sînul moşierimii, datorită condiţiilor istorice specifice fiecăruia din cele două Principate. Apropierea dintre diferitele grupări ale moşierimii moldo-muntene s-a desfăşurat treptat şi în strînsă legătură cu procesul de trecere de la unirea politică, concretizată în dubla alegere a lui Al. I. Cuza, la unirea reală. Ca urmare a acestui fapt, apariţia unei organizaţii politice a moşierimii, care să aibă influenţă asupra întregului teritoriu al ţării, n-a fost posibilă multă vreme după constituirea statului naţional. În afară de aceasta, cel puţin pînă la lovitura de stat de la 2 Mai 1864, atitudinea diferitelor grupări conservatoare faţă de politica internă şi externă promovată de domnul Unirii n-a fost unitară. Astfel, dacă reprezentanţii marii boierimi, în rîndul cărora intrau membrii acelor familii ce alcătuiseră protipendada sau dăduseră domnitori pentru tronul celor două Principate, i-au făcut, de la început, o dîrză opoziţie lui Cuza, socotit un parvenit ce nu avea dreptul să se afle la conducerea ţării, o altă parte a moşierimii a colaborat temporar cu acesta pînă la instituirea regimului de dictatură personală. Reformele ce au urmat după 2 Mai 1864 au afectat însă interesele economice şi politice ale întregii moşierimi, ceea ce a favorizat, într-o măsură substanţială, procesul de apropiere dintre diferitele grupări conservatoare. După 1864, deosebirile de vederi dintre grupările conservatoare s-au estompat tot mai mult, iar colaborarea dintre ele a devenit tot mai strînsă încît unificarea lor într-un singur partid părea mai mult o chestiune formală. Într-adevăr, unitatea de vederi de care au dat dovadă conservatorii cu prilejul răsturnării lui Al. I. Cuza şi a elaborării constituţiei de la 1866 pledează, cu prisosinţă, în favoarea acestei afirmaţii. Constituirea însă a unei organizaţii politice unitare a moşierimii n-a fost posibilă datorită anumitor factori ce nu pot fi neglijaţi atunci cînd încercăm să reconstituim istoricul partidului conservator din România. Este vorba, în esenţă, de influenţa exercitată asupra raporturilor dintre grupările conservatoare, de rivalităţile existente între conducători. Acceptarea unui conducător, căruia să i se supună toţi fruntaşii grupărilor conservatoare, părea tot atît de dificilă precum a fost în 1859 desemnarea unui candidat unic pentru tronul Moldovei sau al Ţării Româneşti. După moartea lui B. Catargiu, singurul om a cărui conducere n-a fost contestată, se părea că nici unul dintre fruntaşii

grupărilor conservatoare nu întrunea autoritatea necesară pentru a fi acceptat, fără murmur, drept şef de partid. Aceste rivalităţi îşi găsesc izvorul nu numai în lupta pentru şefia unui partid a cărui constituire s-a aflat multă vreme sub semnul incertitudinii. Alături de această dispută pentru conducere au existat şi alte cauze care, cel puţin pînă la 1866, au alimentat neînţelegerile dintre fruntaşii conservatori. Este vorba, între altele, de faptul că marile familii boiereşti nu au renunţat, după 1859, la veleităţile lor de domnie. Or, pe acest teren un acord era greu de realizat, ceea ce explică de ce s-a acceptat, în cele din urmă, de nevoie, soluţia prinţului străin. În sfîrşit, la toate acestea am putea adăuga şi existenţa unor interese speciale, cum a fost cazul în Moldova, unde, nu întîmplător, s-a încercat, în 1866, constituirea unui partid conservator al cărui program urma să fie axat, cu precădere, pe apărarea intereselor neglijate ale fostului Principat. Rivalităţile personale au întîrziat constituirea partidului dar n-au împiedicat, ori de cîte ori a fost nevoie, colaborarea dintre grupările conservatoare deoarece între acestea nu existau deosebiri de vederi în legătură cu problemele fundamentale ale epocii. Acest element a favorizat, într-o măsură esenţială, trecerea treptată de la apărarea intereselor de grup sau de provincie la lupta pentru promovarea intereselor clasei în totalitatea ei.

Experienţa acumulată de conservatori de la 1859 pînă la 1871 i-a convins de necesitatea unificării tuturor grupărilor. Avantajele oferite de Convenţia de la Paris, iar ulterior de constituţia de la 1866, s-au dovedit insuficiente pentru apărarea intereselor economice şi politice ale moşierimii. Mai mult decît atît, nici una din grupările conservatoare, singură, nu-şi putea asigura o majoritate parlamentară substanţială pentru a se menţine multă vreme la conducere, fapt ce se răsfrîngea negativ asupra posibilităţilor de acţiune ale reprezentanţilor moşierimii. Această situaţie a devenit caracteristică mai ales după instituirea şi organizarea regimului politic al burgheziei şi moşierimii. Elocvent în acest sens ni se pare, spre exemplu, rezultatul pe care l-au dat primele alegeri efectuate pe baza legii electorale ce fusese adoptată în 1866. Astfel, conservatorii, care erau avantajaţi de legea electorală, au obţinut, în Adunarea deputaţilor, o majoritate relativă dar aceasta era extrem de divizată, ceea ce nu le-a permis să ajungă la conducerea statului [96].

Ascendentul temporar al liberalilor radicali şi revenirea pe primul plan al vieţii politice a moderaţilor din jurul lui Kogălniceanu, care îşi propunea, între altele, aplicarea integrală a reformei agrare [97], a neliniştit moşierimea şi a grăbit procesul de unificare a grupărilor conservatoare. Conservatorii, sesizînd pericolele ce puteau rezulta pentru moşierime din aplicarea programului de politică internă al liberalilor, dar mai ales al celor radicali, au trecut peste rivalităţile personale sau deo-

---

[96] „Térra“, I, nr. 14 din 26 noiembrie 1867, p. 54.
[97] V. Russu şi D. Vitcu, *op. cit.*, p. 93.

sebirile neesențiale de vederi și interese și s-au coalizat spre a putea contracara tendința adversarilor lor de a asigura preponderența burgheziei în cadrul regimului instituit după 11 februarie 1866 sau, fapt socotit și mai grav, de a impune o nouă formă de organizare conducerii statului. Pregătirile radicalilor, începute încă din 1869, în vederea declanșării unei mișcări revoluționare [98], pregătiri ce le erau cunoscute conservatorilor [99], demonstrau, cît se poate de clar, existența unor serioase preocupări în vederea schimbării stării de lucruri din România. În sfîrșit, coalizarea grupărilor conservatoare a fost grăbită și de un alt fapt. Astfel, este îndeobște cunoscut faptul că o schimbare de regim, în sens autoritar, așa cum a încercat Carol I, sprijinit de o parte a conservatorilor, n-a fost posibilă în 1870—1871. Aceasta i-a silit pe conservatori să se unească pentru a ajunge la conducere spre a-și putea realiza obiectivele în limitele constituției de la 1866.

Analiza noastră, cu toate că este departe de a fi completă, ne îngăduie, totuși, să tragem anumite concluzii ce pot prezenta un oarecare interes pentru problema pusă de noi în discuție cu prilejul prezentei comunicări. Astfel, în funcție de problemele dezbătute se poate constata că partidul conservator, organizația politică a moșierimii, s-a constituit într-o perioadă de mari frămîntări interne generate de confruntarea diferitelor clase și categorii sociale în legătură cu organizarea României moderne.

Partidul conservator, reprezentant, în linii mari, firește, al moșierimii, s-a născut din necesități ce aveau în vedere apărarea intereselor unei clase ale cărei poziții economice și politice erau mai mult decît amenințate de organizarea pe baze moderne a tînărului stat național român. Moșierimea, înfrîntă în lupta angajată în jurul căii de dezvoltare a României moderne, a căutat să se organizeze pentru a putea lupta atît împotriva reformelor, cît și împotriva tendințelor tot mai accentuate ale burgheziei de a prelua conducerea statului spre a-și realiza obiective ce-i erau proprii și impuse de spiritul unui veac în care vechea clasă dominantă începea să devină inoportună. Rațiunea de a fi a partidului conservator nu poate fi găsită decît în lupta pentru apărarea intereselor economice și politice ale moșierimii. Aceasta i-a fost, de altfel, menirea în întreaga lui existență. Apărut ca o coaliție de grupări, într-un moment de acută criză politică, partidul conservator își va păstra această caracteristică pînă la primul război mondial. Din această cauză el va cunoaște

[98] *Ibidem*, p. 90—92.

[99] D. Ghica, spre exemplu, îl avertiza pe Carol I, printr-o scrisoare din 2 martie 1870, asupra faptului că pregătirile pentru o mișcare revoluționară erau extrem de avansate și nu se aștepta decît un moment favorabil pentru declanșarea ei. Arhiva istorică centrală, Fond Casa regală, dos. nr. 4/1870, f. 1—2. Presa conservatoare îi acuza continuu pe radicali de pregătirea unei revoluții în România. „Pressa", II, nr. 244 din 6 decembrie 1869, p. 977 ; Ibidem, nr. 201 din 13 septembrie 1870, p. 802 ; Ibidem, nr. 2 din 3 ianuarie 1871, p. 5.

continue frămîntări interne dar va reuşi, totuşi, să se menţină atîta vreme cît moşierimea a avut capacitatea să lupte pentru a-şi apăra poziţiile economice şi politice.

Conservatorii, nevoiţi să accepte dezvoltarea ţării pe drumul capitalismului, au încercat, în schimb, din interese ce le erau proprii, să limiteze cel puţin ritmul acestui proces. Adepţi ai unui ritm lent pentru dezvoltarea ţării conservatorii s-au găsit, în această problemă esenţială, într-un continuu conflict cu burghezia, fapt ce nu a permis să se ajungă la închegarea unei alianţe între cele două clase dominante.

LA GÊNÈSE DU PARTI CONSERVATEUR EN ROUMANIE

Résumé

En s'appuyant sur un riche matériel, l'auteur conclut que le moment de la constitution du Parti Conservateur doit être considéré l'année 1871. Sa génèse doit être recherchée dans la période des luttes politiques qui ont accompagné la confrontation des diverses classes et catégories sociales concernant l'organisation de la Roumanie moderne.

Le Parti Conservateur, représentant en traites générales les grands propriétaires terriens, est issu de la nécessité de la défense des intérêts de ceux-ci menacés par l'organisation moderne du jeune état roumain. Vaincus dans la lutte engagée autour des voies du développement de la Roumanie moderne, ils ont été détérminés de s'organiser politiquement, pour pouvoir s'opposer plus efficacement tant aux reformes, qu'aux tendances de la bourgeoisie de s'installer seule au pouvoir ; or, celle-ci visait des objectifs imposés par l'esprit d'un siècle où la vieille classe dominante devenait anachronique. La raison d'être du Parti Conservateur ne peut pas être donc trouvée que dans la lutte pour la défense des intérêts économiques et politiques des grands propriétaires terriens. C'est d'ailleurs son but pendant toute son existence. Résultat d'une coalition réalisée dans un moment de profonde crise politique, le Parti Conservateur maintiendra cette caractéristique jusqu'à la première guerre mondiale ; malgré des divisions intestines, il subsistera tant que les grands propriétaires fonciers ont eu la capacité de lutter pour la défense de leurs positions économiques et politiques.